

УДК 327.5:327.2(470-651.1:477)"20"

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: НОВІ ЗАГРОЗИ

Ігор Іжнін

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Розглянуто міжнародно-політичні наслідки агресії Російської Федерації проти України, що спричинили анексію частини української території і розгортання збройного конфлікту в двох східних областях України. Проаналізовано взаємозв'язок системних змін у сучасних міжнародних відносинах і викликів новітнього типу та тенденції, що загрожують стабільності і миру у сучасному світі.

Ключові слова: конфлікт; агресія; врегулювання конфліктів; міжнародна безпека; транснаціоналізація.

Протягом другої половини ХХ століття Європа залишалась відносно спокійним регіоном, що стосується проблем світової безпеки. Можна запропонувати, принаймні, декілька чинників, що сприяли цьому: жахливий досвід Другої світової війни, що принесла багатомільйонні людські жертви і страхітливі руйнування; оформлення біполярної міжблокової системи протистояння двох наддержав; надзвичайний успіх проекту європейської економічної (а згодом і політичної та культурної) інтеграції; розвиток мережі економічних зв'язків між Західною Європою та країнами радянського блоку.

Міжнародно-політичні кризи, що періодично виникали у відносинах двох блоків ще на перших етапах розгортання «холодної війни», чітко продемонстрували необхідність створення дієвих механізмів погодження та врегулювання інтересів основних геополітичних гравців. Кризи стали певними стимулами до вирішення найгостріших проблем у відносинах двох домінуючих політичних систем світу, в межах механізмів політичного діалогу. Такі механізми суттєво зменшували напруження у відносинах наддержав і створили передумови для відпрацювання певних «правил гри».

З одного боку, проблеми глобалізованої системи міжнародних відносин розв'язували в рамках логіки міжблокового протистояння, яка передбачала поділ на сфери впливу і доволі жорстку політичну, економічну та ідеологічну боротьбу за, так би мовити, «сіру зону». З іншого боку, розуміння катастрофічності прямого зіткнення двох супердержав штовхало до поступового вироблення інституціоналізованих механізмів співпраці – як між окремими державами на глобальному і регіональному рівнях, так і між самими наддержавами, військово-політичними блоками, які вони очолювали, а також у межах самих блоків. У рамках багатосторонніх дипломатичних консультацій кульмінацією розвитку таких механізмів можна вважати Наряду з Безпеки і

Співробітництва в Європі 1975 р. В межах створення режимів щодо контролю та обмеження озброєнь – такою кульмінацією став Договір про Звичайні озброєння в Європі, а також консультації та переговори між США та СРСР про обмеження і скорочення ракетно-ядерних озброєнь.

Однак раптовий розпад Радянського Союзу спровокував концептуальну кризу: очікування «кінця історії» або ж виникнення однополярного світу. Водночас проявилися численні новітні виклики, спровоковані процесами глобалізації і, власне, падінням біполярної системи міжнародних відносин: етнічне і конфесійне насильство в середині мультикультурних суспільств; міжнародний тероризм; транснаціональна злочинність; безконтрольне поширення зброї масового знищення (в тому числі і потрапляння її в руки недержавних акторів); посилення боротьби за обмежені природні ресурси; піратство і т. д. Сформулювати відповіді на ці виклики світ не зумів, ефективної адаптації існуючих безпекових інституцій і механізмів (таких як НАТО, ОБСЄ, Рада Європи, врешті решт, ООН) не відбулось. Ключовою причиною можна вважати той факт, що всі ці механізми були створені державами і для держав. Вони не відповідають реаліям транснаціонального, глобалізованого, мультикультурного світу з достатньо прозорими кордонами і взаємопроникністю суспільств.

Одним з перших сигналів світовому співтовариству про перспективні проблеми у сфері безпеки стала криза і конфлікти в республіках колишньої Югославії на початку 90-х років. Ні ЄС, ні ОБСЄ, ні ООН не впорались з викликом. У ті ж роки на так званому пострадянському просторі виникли і досі продовжують існувати так звані «заморожені» конфлікти: Придністровський, Нагірно-карабаський, конфлікти в Грузії. Знову ж таки традиційні механізми багатосторонньої дипломатії і миротворча діяльність не дають змоги вирішити ці конфлікти. Деякі з них час від часу загострюються і породжують чергові регіональні кризи.

У другій половині 90-х років, здавалось би, було знайдено формулу більш-менш ефективного способу вирішення внутрішньодержавних конфліктів, які загрожують утворенням *failed states* – була активізована доктрина інтервенціонізму, доповнена гуманітарною та коаліційною складовими. Зрештою, саме інтервенція західних держав припинила міжетнічне кровопролиття в Боснії і Герцеговині. Проте в подальшому так і не було розроблено чітких і зрозумілих критеріїв, які б вказували на можливість чи неможливість інтервенції у внутрішні конфлікти і проблеми держав. Також з боку ООН, як основного інституту забезпечення безпеки, було втрачено контроль за акціями по втручанню. Роль ООН стала розмитотою і неоднозначною. Фактично наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. інтервенціонізм перетворюється на інструмент зовнішньої політики окремих держав чи груп держав. Події в Грузії 2008 р. лише підтверджують це. Активна політика інтервенціонізму, як наслідок, може спричинити занепад системи базових принципів співжиття у повоєнному світі, зокрема, невтручання у внутрішні справи, та поваги суверенітету, який невпинно розмивається процесами глобалізації.

Загалом останніми роками можна спостерігати тенденцію зміни парадигми кооперації на парадигму конфронтації, в тому числі і в Європейському регіоні. Російсько-грузинська війна, криза та подальша агресія проти України стали індикатором такої зміни. Окрім того, складається враження, що світ повертається до боротьби за сфери впливу зразка XIX ст., коли самі «сфери впливу» не мають права голосу. Що страшніше, ми зіштовхнулись з відвертою агресією в Європі і, фактично, прагненням перегляду державності й суверенітету держави-засновниці ООН, члена ОБСЄ, Ради Європи, постійного контрибутора миротворчих операцій, держави принципово миролюбної і такої, що ніколи за свою 20-річну історію не становила жодної загрози будь-якій іншій державі світу. Цей перегляд носить силовий характер. Парадоксально, проте агресивні дії мають місце з боку держави-гаранта безпеки України за Будапештським протоколом 1994 р. А вищі посадові особи Російської Федерації заявляють, що ніколи нічого Україні не гарантували [1]. Окремо наголосимо, що агресія є неспровокованою.

Криза і конфлікт в Україні демонструють:

– Втручання у внутрішні справи держави є нормою сучасної міжнародної політики, навіть у випадку коли втручання є силовим. Зрештою, Президент Російської Федерації В. Путін (середина квітня 2014 р.) визнав, що озброєні російські військовослужбовці були присутні в Криму ще до проведення так званого референдуму [3]. Отож фактично відбулась окупація та анексія частини суверенної території європейської держави.

– Агресія у сучасній Європі можлива і навіть винагороджується приростом територій (нехай це і не визнає більшість інших учасників міжнародного співтовариства).

– Відверте і неприховане порушення принципів і норм, які протягом десятків років слугували зразком і дороговказом для побудови політичних відносин між державами Європи, закладених у Заключному Акті Ради з Безпеки і Співробітництва в Європі, є можливим.

– Порушення базових норм Статуту ООН є можливим – вони поступово перетворюються на декларацію.

– Будь-які політичні гарантії, надані однією державою іншій, не мають жодної цінності і ваги.

– Світ повертається до принципу панування «права сильного». Це означає, що держава в будь-якому випадку і в будь-якій ситуації може і повинна покладатись виключно на себе. Сила – в її класичному розумінні реалістичної школи – єдиний надійний інструмент реалізації цілей.

Висновком з переліченого вище є те, що сьогодні відбувається справжнє і неприховане руйнування усіх тих безпекових систем і механізмів, що останніми роками надавали хоч якісь можливості несилового і дипломатичного забезпечення безпеки держав. Однак наголосимо: повертаючись до концепції виключного пріоритету сили у міжнародних відносинах, ми залишаємо поза увагою і втрачаємо можливість реагувати на новітні загрози і виклики безпеці, які просто не вписуються у державоцентричну систему забезпечення безпеки.

У прагматичному аспекті постає також низка проблем подальшого функціонування ряду режимів:

- Договору про звичайні озброєння в Європі (і можливості його адаптації до нових політичних реалій на континенті);
- вироблення механізмів контролю стратегічних протиракетних систем;
- діалогу Росія–НАТО (з можливим поверненням до відвертої конфронтації);
- режиму з контролю за непоширенням ядерних озброєнь (та інших засобів масового знищення);
- поставлено під сумнів (відверто кажучи, зруйновано) норму про непорушність і неможливість силового перегляду кордонів, що становило основу спокою, стабільності і розвитку Європи протягом останніх десятиліть, базисом для її об'єднання в економічну, політичну, культурно-соціальну спільноту.

Можлива ізоляція (нехай і часткова) Росії на міжнародній арені сама по собі становить проблему, з огляду на обсяги території, конфліктогенний потенціал, перспективи економічного розвитку, багатство природних ресурсів, військову потугу.

Занепокоєння викликає відродження значущості етнічності при захисті державами своїх міжнародно-політичних інтересів. Політизація етнічності – пряма дорога до жорстоких конфліктів, як це продемонструвала низка етнорелігійних конфліктів нещодавніх років. Наступним кроком може стати відродження ультранационалізму як пріоритетної платформи формування і реалізації зовнішньої політики держав.

Також цілком логічним виглядає відхід держав від політики скорочення військових потенціалів, перегляд програм озброєння у бік збільшення; посилення ролі військової складової у зовнішньополітичній активності. Під загрозою опиняється вся політика, спрямована на нерозповсюдження ядерних озброєнь. Недоречно вимагати ядерного роззброєння, якщо держава, що відмовилась від ядерної зброї під гарантії «великих держав», зазнала вторгнення, а частину її території анексував один з гарантів її безпеки.

Ще одним важливим аспектом сучасної кризи стала боротьба в інформаційному просторі. Фактично інформація стала ефективним засобом підриву державності і розпалювання ворожнечі громадянської війни. Значення засобів пропаганди давно визнали. Ще 1936 р. під егідою Ліги Націй прийняли Міжнародну конвенцію щодо використання радіомовлення в інтересах миру [2]. Вона, до речі, залишається в силі досі, а Радянський Союз ратифікував цю конвенцію у 1982 р. Однак з часу виникнення системної сучасної пропаганди на межі XIX–XX ст. засоби і способи її застосування значно змінились завдяки розвитку високих інформаційних технологій. Доступ і контроль за інформаційними потоками сьогодні перетворились на самостійний транснаціональний виклик. Інформаційну агресію сьогодні також слід вважати однією з пріоритетних проблем до розв'язання міжнародною спільнотою.

Інший важливий аспект у контексті конфлікту, що розгортається у двох східних областях України, стосується характеру збройного протистояння. За останній рік часто звучала фраза, що в Україні триває війна нового типу – «гібридна», яка характеризується веденням бойових бій без формального визнання участі держави у війні, широким використанням парамілітарних угруповань, застосуванням новітніх високотехнологічних засобів, проведенням «точкових»/«локальних» військових операцій, зосередженістю на дестабілізації внутрішньої суспільної ситуації супротивника через терористичні акти, диверсійно-розвідувальні операції, економічну/торговельну блокаду, інформаційно-пропагандистський вплив, підтримку деструктивних (політичних) тенденцій в середині держави-супротивника і т. д. Однак, на наш погляд, «гібридна війна» не є новим явищем у світовій політиці, а радше «глибоким» розвитком концепції конфліктів низької інтенсивності, що розробляли американські військові теоретики й аналітики ще у 70–80-х роках минулого століття (але з урахуванням надзвичайно швидкого поступу у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку засобів ураження, зростання прозорості кордонів та ерозії суверенітету, вдосконалення інформаційно-пропагандистських методик) [4; 5; 6].

Якщо узагальнити, то події навколо конфлікту в Україні демонструють низку важливих уроків:

- подають модель майбутніх конфліктів;
- доводять, що збройні конфлікти й агресія однієї держави проти іншої можливі й у «спокійній», «мирній» Європі;
- ілюструють надзвичайну актуальність інформаційно-пропагандистського протиборства та інформаційного забезпечення у випадку конфлікту;
- виявляють, що дипломатичні механізми сучасних міжнародних організацій є недостатньо ефективними, не забезпечують оперативного, швидкого реагування на кризові ситуації та неадекватні сучасному динамічному міжнародному середовищу;
- НАТО повинна вкотре чітко і недвозначно сформулювати свої завдання як власне оборонного Альянсу, а також актуалізувати механізми практичної протидії потенційним загрозам безпеці учасників Альянсу – як новітнім, так і традиційним;
- тероризм (системний і організований) щораз більше перетворюється на ефективний засіб реалізації зовнішньої політики окремих держав;
- швидкими темпами йде щораз глибша транснаціоналізація міжнародних відносин, коли недержавні актори, або актори, частково контрольовані державними інститутами, отримують значний вплив на безпекову ситуацію в окремих регіонах і, зрештою, у глобальному масштабі також;
- вкрай необхідним є пошук кардинально нових механізмів і методів реагування на сучасні загрози і виклики в сфері безпеки – в іншому випадку світ може постати перед небезпекою хаосу через поступову втрату класичними державними інституціями можливостей впливати на перебіг подій у міжнародному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Медведев: Россия не может и не будет гарантировать целостность Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ria.ru/politics/20140520/1008486355.html>.
2. Международная конвенция об использовании радиовещания в интересах мира [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_229.
3. Россия признала оккупацию Крыма своими войсками [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://podrobnosti.ua/podrobnosti/2014/04/17/971484.html>.
4. Klare M. T. The New Interventionism: Low-Intensity Warfare in the 1980s and Beyond // Michal T. Klare, Peter Kornbluh // Low-Intensity Warfare. KEN Incorporated. – Philippines. – 1988. [Electronic resource]. Available at : http://www.thirdworldtraveler.com/US_ThirdWorld/Low_Intensity_Warfare.html.
5. MAJ Hong Kian Wah. Low-Intensity Conflict // Journal of Singapore Armed Forces. – Journal Vol. 26, #3 (Jul – Sep 2000) [Electronic resource]. Available at : http://www.mindef.gov.sg/safti/pointer/back/journals/2000/Vol26_3/7.htm.
6. US Army Field Manual 100-20 Chapter 1: Fundamentals of Low Intensity Conflict [Electronic resource]. Available at : http://earthops.org/sovereign/low_intensity/100-20.1.html.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015

Прийнята до друку 15.05.2015

TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY: NEW CHALLENGES

Igor Izhnin

*Ivan Franko Lviv National University,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32*

The article deals with the international political consequences of the Russian Federation aggression against Ukraine, which brought to the annexation of the part of sovereign Ukrainian territory and eruption of the conflict in two Eastern regions of Ukraine. The author analyzes the interconnection between the changes in modern international relations system, challenges of a new type and tendencies that endanger international stability and peace in the context of the Russian-Ukrainian conflict.

Key word: conflict; aggression; conflict settlement; international security.

ТРАНСФОРМАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА: НОВЫЕ УГРОЗЫ

Игорь Ижнин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, Украина, 79000, тел. (032) 239-41-32*

Рассмотрены международно-политические последствия агрессии Российской Федерации против Украины, которые привели к аннексии части украинской территории и вооруженному конфликту в двух восточных областях Украины. Проанализирована взаимосвязь системных изменений в современных международных отношениях, вызовов нового типа и тенденций, угрожающих международной стабильности и миру.

Ключевые слова: конфликт; агрессия; урегулирование конфликтов; международная безопасность.